

Богдана Круглий. Иван Франко об исторических аспектах становления украинской государственности. В статье сделана попытка проанализировать исторические аспекты геополитического состояния нашего государства в творческом наследии И. Я Франко. Анализируя условия жизни украинского народа под властью других государств, И. Франко отмечает потерю национальной идентичности, ненадлежащее состояние образования и экономики, упадок национальной культуры. Ни одно государство не способствовало развитию, а лишь использовать сырьевые и людские ресурсы для собственного обогащения. Чтобы не повторить ошибок прошлого, необходимо учитывать исторический опыт для строительства действительно независимого государства, которое бы заняло достойное место в мировом сообществе.

Ключевые слова: государственность, национальная идея, исторический опыт, национальное сознание.

Стаття надійшла до редколегії
22.09.2019 р.

УДК 101:1:165:930.1

**Оксана Сільвестрова
Олександр Ситник**

Проективний «образ історії» у філософсько-історичному пізнанні

Розглянуто основні аспекти формування та функціонування проективного «образу історії» з позицій філософсько-історичного пізнання. Звернено увагу і на об'єктивні (пізнання закономірностей, внутрішні зв'язки соціуму, знання конкретних історичних фактів), і на суб'єктивні чинники проектування. Зазначається, що традиціоналістські моделі проектування поступилися постмодерністським, а також підкреслюється вплив ідеології та політичної сфери загалом на формування проективного «образу історії».

Ключові слова: «образ історії», соціально-історичне проектування, філософсько-історичне пізнання.

Постановка проблеми та актуальність теми. З кінця ХХ ст. і дотепер ми бачимо неспадаючий інтерес до проблем історії загалом, і зокрема до питання проектування певного образу історії (і чи можливий такий проект взагалі, зважаючи на різноманіття соціально-історичної дійсності, бурхливу історичну подієвість останніх десятиліть, та й, врешті-решт, наявність «людського, надто людського» в історичному процесі тощо). Водночас ми бачимо спроби не тільки осмислити, пояснити, знайти логіку в історичній реальності, але й передбачити, а часом і переписати історію. Для сучасного періоду соціального розвитку стало звичним трактувати історичні ситуації через їх переоцінку та різку (проте часто невивиправдану) критику, коли увага спрямовується не стільки на бажання об'єктивно вивчити минуле, скільки на спроби «прив'язати» його до політичної ситуації. Соціально-політичні та економічні матриці продовжують відігравати помітну роль у осмисленні історії суспільства. При цьому антропоісторична інтерпретація розвитку суспільства та його суб'єктів зайняла центральне місце в соціогуманітарній сфері і стала своєрідним феноменом соціально-історичного проектування.

Багато хто вважає, що історія – це просто послідовність подій, опис фактів, де історичне минуле розглядається з точки зору нарративу. Проте така позиція не сприяє баченню цілісності історичного буття, що є надзвичайно важливим для розуміння минулого. До того ж, інтерпретація історії залежала і залежить від панівної ідеології. На жаль, сьогодні історія та історична наука переживають складні часи, оскільки йде спроба трактування на догоду інтересам певних угруповань, партій, не такі вже й поодинокі спроби спотворення історії минулого. Як казав Ф. Ніцше, «фактів не існує, а тільки інтерпретації» [8, с. 281]. Історичні факти та їх інтерпретація річ складна, яка вимагає від людини високих аналітичних навичок, предметного знання, переконань, сформованого правильного історичного мислення. Безсумнівно, в епоху динамічного розвитку і глобалізації, коли потік інформації зростає в рази, набуте знання іноді починає втрачати значення, фокус відводиться на здатності особистості добувати, правильно розділяти джерела на достовірні і недостовірні, критично осмислювати, правильно інтерпретувати отриману інформацію, до здатності висувати і перевіряти гіпотези, вміння працювати в проектному режимі, проявляти креативність...» [4, с. 31].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поряд з цим все більшої гостроти набуває протистояння між класичним і некласичним (постмодерністським) підходами до розуміння і пояснення історії. Якщо класична традиція бачила історичний розвиток як закономірний прогнозований процес, досягнути який можливо через пізнання його об'єктивних законів, як ланцюжок причин і наслідків, сукупність непорушних фактів і подій, то з переорієнтацією на постмодерністський підхід перевага була надана суб'єктивному баченню, коли історик, виходячи з власних ідей і поглядів свого часу, створює «власну історію», а не відтворює її. Звідси – неможливість не тільки пізнати історію, але й спроектувати її певний образ (К. Беккер, Ч. Бірд). Відійшовши від лінійних моделей історії, постмодернізм зосередив увагу на історії як мозаїці, сукупності хаотичних фактів та відсутності причинно-наслідкових зв'язків (А. Турен, Ж. Бодрійяр, М. Фуко). Поширення набувають і ідеї «кінця історії», що наголошують на обмеженості лінійних історичних схем та прогнозують настання одноманітного та несуперечливого стану суспільства (Ф. Фукуяма, С. Хантінгтон), «кінця знайомого світу» (І. Валлерстайн), необхідності розвінчання міфу «Історії» з великої літери (Ю. Евола), виникають історіософські ідеї, у яких наголошується на протиставленні поняттю «історія» поняття «соціокультурна еволюція» та окреслюються парадигмальні проекти історії (К. Кантор).

Вочевидь, багато що у розумінні історії виступає «втечею від дійсності», коли особа чи частина суспільства намагається відійти від тягара буденності у галузь історичної психології. Це призводить до тяжких роздумів, серед яких у тій чи іншій мірі постають проблеми проектування не лише власного, але й суспільного майбутнього. У висвітленні цієї складної і актуальної проблеми ми звернемо основну увагу лише на формуванні проективного «образу історії» у філософсько-історичному плані. Адже історія є наукою, що не просто видобуває зі столітнього чи тисячолітнього минулого факти, події і персоналії, не тільки розповідає про те, що було колись і давно припало пилом, а також формує уявлення людини і суспільства про самих себе у теперішньому. З іншої сторони, вона завжди була прив'язана до ідеологічних чинників, виступала одним із інструментів ідеологічного виховання, формуючи у свідомості людини і суспільства певний образ і стереотип сприйняття подій і фактів.

Серед багатьох «живучих» стереотипів стосовно проектування «образу історії» найбільш суттєвими можна назвати два: 1. Бажання жити у відомій та зрозумілій історичній ситуації. 2. Прагнення мати щось історичне, необхідне для власного (в т.ч. майбутнього) буття. Важливою рисою у розумінні проективного «образу історії» є розгляд минулого (насамперед дуже віддаленого в часі) не як незначного етапу розвитку, а в якості рівноправного компонента, що визначив розвиток сьогодення. Не засуджувати минуле, а розуміти його, щоб проектувати майбутнє, – таким повинно бути наше гасло у XXI ст.

Виклад основного матеріалу. Здавалося би, після «некрологу» ідеї прогресу, проголошеного Р. Ароном, з ідеєю проектування було завершено. Але намагання оголосити всі суспільні зрушення простими змінами, що не мають спрямованості, не здобули остаточної перемоги. Ось чому актуальними у сучасних філософсько-історичних дослідженнях постають питання історичного проектування. Основна увага приділяється не стільки аспектам історіософії, скільки характеристикам бажаного бачення заполітизованих проблем. Постійні пошуки «повноти історичного буття» – максимально виправданого і осмисленого, яке дозволяє здійснити абсолютну реалізацію теоретичних положень, – оголошуються вирішальними. При цьому так само автоматично «забувається» все чи майже все, що не задовольняє сучасність. Але одночасно і саме визначення категорії «сучасність» не може бути однозначним чи хронологічним. Фактично у цю категорію ми автоматично включаємо конкретно-історичні події і процеси, що так чи інакше впливають на сьогодення, і самі водночас певним чином піддаються політичному впливу. Зрозуміло, ми не можемо вплинути на хід Троянської війни, відмінити ті чи інші державні акти минулого, однак факт необерненості подій минулого, розуміння того, що будь-який історичний феномен у більшій чи меншій мірі був унікальним, змушує шанобливо ставитися до історичного минулого. «Спільність епох настільки істотна, що пізнавальні зв'язки між ними... обопільні. Незнання минулого неминуче призводить до нерозуміння теперішнього. Але, мабуть, настільки ж марні спроби зрозуміти минуле, якщо не уявляєш сучасного» [1, с. 27].

Проектування у такому розумінні розглядається лише як об'єкт історичного дослідження, точніше, як сфера застосування конкретного методу науково-історичного пізнання. Але при цьому не варто забувати, що вона все ж не поглинається минулим, а тому дозволяє зрозуміти, оцінити і вибрати найбільш важливі характеристики, що передували сучасним формам розвитку. Тому «переписування» історії виступає не стільки результатом суб'єктивності історика, скільки наслідком того, що сама сучасність ніби зрушує «вісь часу», змінює закони свого функціонування та соціальний зміст діяльності людей. Крім того, часто наше знання фактів минулого досить обмежене, проте не можна сказати, що ми зовсім позбавлені будь-якого історичного знання. Незнання доповнюється передбаченням, досить часто довільним чи вибірковим.

Суспільство як цілісна система для свого функціонування потребує постійно зростаючої інформації. Однак специфічна особливість суспільства полягає у тому, що у його пам'яті поряд із «поточною інформацією» зберігається і довготривала, що стосується генезису суцього. І саме вона безпосередньо стикається з екзистенціальним розумінням минулого, сучасного і майбутнього. Лише у такому співвіднесенні можна спробувати відповісти на «вічні запитання» щодо проектування образу історії.

«Історія – це наука про людей у часі» – писав М. Блок [1, с. 19]. Чи не дозволяє це стверджувати, що історія може бути охарактеризована в першу чергу як «персоналії», які розгортають власну активність у тому чи іншому просторово-часовому полі? Адже будь-який історичний період може бути охарактеризований через діяльність однієї чи декількох осіб, які своєрідно формують парадигми людського мислення. Тому постає запитання про «занедбаність» сучасних проблем соціально-політичними системами. При цьому через засоби масової інформації обґрунтовується і насаджується ідея, що лише еліта (чи її частина), яка самостійно усвідомила свою історичну обраність, може одразу реалізувати «щасливе майбутнє», «дійсне історичне буття», виявити найбільшу турботу стосовно «простої людини». Фактично суб'єктивність конститує себе у самому русі, в якому їй випадає бути відповідальною за іншого, аж до підміни його собою. Саме через це людство у своєму історичному об'єктивному бутті пронизане суб'єктивністю, суто людським [6, с. 27].

Тривалий час перебуваючи «всередині» певної культури і/чи історії і досліджуючи джерела її розвитку, людина рано чи пізно починає відчувати спокусу звернути погляд в іншому напрямку і поставити питання про майбутні долі власної історії, культури та спробувати визначити, через які зміни їй необхідно буде пройти. Проте більшість із нас змушені обмежуватися окремо взятою чи декількома галузями; а чим менше людина знає про минуле і сучасне, тим ненадійнішими будуть її судження про майбутнє. При цьому слід враховувати, що подібного роду судження, пов'язані із суб'єктивними бажаннями індивіда, відіграють помітну роль, яку важко переоцінити. Подібні сподівання неминуче залежать від особистісних моментів власного досвіду, більш чи менш оптимістичних життєвих позицій, що диктуються темпераментом, успіхами чи неуспіхами її зусиль. Нарешті, люди постійно переживають власну сучасність із позицій наївності, не прагнучи зрозуміти її глибинний зміст, а тому вони повинні спочатку поглянути на себе з іншої сторони, тобто спробувати своєрідно «перетворити» сучасність у минуле, щоб спертися на неї у своїх судженнях про майбутнє [11, с. 94–95]. Формування «образу історії» відбувається не лише через засвоєння історичних знань, не є їх простою передачею (через навчання, спілкування з іншими людьми, засоби масової інформації), а й сама людина повинна активно вступати у діалог з дійсністю, розмірковуючи над історичними фактами, подіями, особами тощо. З величезного потоку історичної інформації вона має зуміти виділити певні події, описати події, виходячи з аналізу різноманітних джерел, можливо, навіть давати власну інтерпретацію подій. Це неможливо без базового історичного знання, без початкового фундаменту уявлень.

Історичне мислення звернене на осмислення минулого, сьогодення і на прогнозування майбутнього. Історичне мислення формується через події, факти і явища. Пізнаючи історію, ми не лише фіксуємо і осягаємо її факти (факти минулого в першу чергу), але й формуємо уявлення про історичний простір і час. На основі цього і проектується певний «образ історії», і чим ширший його обсяг, тим змістовнішим виступає наше знання минулого, впливаючи на становлення сьогодення та прогнозування майбутнього.

Подібна соціальна проекція дозволяє сприймати історичні феномени як найбільш значимі. Війни, революції, конфлікти, соціальні рухи тощо персоніфікуються і стають об'єктами любові чи ненависті. «Інший» стає ближчим і зрозумілішим, коли ми «проекуємо» на нього власні історичні переживання. Ось чому історична проекція досить часто виступає неусвідомленим механізмом, що контролюється лише рівнем загальної культури. У зв'язку з тим долі проекції у різних сферах культури складаються по-різному, а з деяких історичних сфер можуть своєрідно витіснитися раціональністю. В інших ситуаціях, через засоби масової інформації, може відбутися своєрідне «приручення» та «використання» історії у боротьбі з явними чи прихованими супротивниками.

Подібна історична проекція надає людині можливість вільно виявити, стимулювати історичне мистецтво, масову культуру, маніпулювати суспільною свідомістю, «забувати» про логіку соціально-історичних подій, про відмінність уяви та дійсності, коли прагнення «реформованості», непідкріплене соціально-економічними змінами, залишається на словах. І ось формується інша проективна орієнтація, націлена вже не на активність суб'єкта проектування, а на його здатність діяти, «вписуючись» у наявний історичний контекст, наводячи контакти з іншими «різностями», якими так переповнений історичний світ. У наш час досить легко захлинутися і втопитися у шаленому потоці інформації, яка щоденно і щогодинно звалюється на людину з усіх сторін. Тим більше, що цей потік несе із собою не лише доброякісну духовну їжу, проте далеко не кожна людина зуміє розрізнити її [3, с. 2].

На думку К. Поппера, причини криються у глибокому незадоволенні світом, який не живе і не може жити відповідно до наших моральних ідеалів та мрій про досконалість. Коли знаєш, що події неминуче стануться незалежно від твоїх зусиль, то з чистою душею можеш припинити боротьбу, облишити спроби вплинути на речі, що їх більшість людей схильні вважати суспільним лихом (як-от війна, криза чи різні форми тиранії) [9, с. 16–18]. Це міркування найбільш яскраво проявляються у помпезних історичних урочистостях як у минулому, так і в наш час. Саме тут спонтанність і свобода історико-психологічних імпульсів цілеспрямовано підтримується і жадається. За допомогою мистецтва колективні історичні проекції приводяться у відповідність з бажаним розумінням соціально-історичних подій, що, в свою чергу, сприяє прискоренню цих процесів чи надає їм бажано-нову орієнтацію. Ось чому проективні історичні образи володіють інтегруючим, стабілізуючим та мобілізуючим ефектом. «Усім хочеться знайти небо вже на цій землі. Наповнити вічним своїм будні, прищепити й виплекати у минулому неминуче ... і це природний потяг людини, що йому може стати на заваді хіба якесь лихо» [10, с. 47].

Особливо яскраво подібна історична проекція здійснюється через телебачення та кіно, де «наші» історичні образи завжди виступають привабливими і правильними, а «інші» (чужі) – їх протилежністю. Безпосередньо «вбудовуючись» в конкретне життя, подібні соціально-історичні зв'язки постають простими, зрозумілими і «обкатуються» особистісною історичною свідомістю, набуваючи стану «історичної оживленості». Тому можна стверджувати, що історично тематизованим виступає лише те, на що спрямовується історична свідомість. «Пробуджене, свідоме життя є завжди спрямованістю на щось, як на ціль або засіб, як на відповідне чи невідповідне, цікаве чи байдуже, особисте чи громадське, повсякденно потрібне чи несподівано нове. Все це лежить у горизонті світу, а втім, потребується особливий мотив, аби змінити настанову на все це, дане в такому світі життя, і досягти, щоб воно у будь-який спосіб стало темою, зробити його предметом сталого інтересу» [2, с. 74]. Саме у такій ситуації людина з особливою гостротою відчуває, що вона назавжди прикута до величезного і дедалі зростаючого тягара минулого: «як би далеко і якби швидко вона не бігла, ланцюг біжить разом з нею» [7, с. 181].

Аналізуючи будь-який період історії та його сутність, необхідно звертати вагу не лише на всю його багатомірність і специфіку, але й на ту обставину, що історик, досліджуючи минуле, керується своїми власними судженнями про те, що саме становить зміст історичного життя та його проектування. Навіть тоді, коли він суворо обмежений яким-небудь одним вибраним аспектом, політичним чи культурним, він все ж залишається у владі певних рішень відносно того, що є найвищою точкою цієї фази людського досвіду і що ознаменовує її занепад. Неможливо оцінювати щось як мудрість чи невігластво, як прогрес чи занепад, не порівнюючи це «щось» із певними зразками чи бажаними цілями. Такі зразки та цілі, розповсюджуючись в ширину, стають своєрідною рушійною силою в історії людства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Історичне знання завжди пронизане емоціями та намірами. Будь-яка ідея проходить крізь історію у своїх специфічних формах, обумовлених особливостями буття людей та рівнем їх цивілізації. Тому найбільш загальні ідеї досить рідко отримують точне словесне вираження. Вони «вгадуються» у специфічних формах свого часу, виступаючи досить складним утворенням. Людина бажає пізнати в історії все і саму себе в ній. І сама вона є не лише одним із об'єктів, а виступає об'єктом у контексті історії. «Загалом людина, здатна успішно працювати в області філософії історії, повинна бути філософськи мислячим істориком, або, що те ж саме, але з дещо іншим акцентом, історично мислячим філософом, і тільки гармонійне поєднання філософського та історичного методів мислення дозволяє досягти бажаного результату. Але в цій єдності вирішальне значення має досвід, досвід історичного мислення, тому що без нього найкраща філософія позбавляється емпіричної основи для своїх узагальнень і починає працювати вхолосту» – такою була позиція англійського філософа і дослідника історії Р. Дж. Коллінгвуда [5, с. 424].

Отже, осягнення та проектування історії через її образ – це інший, але не менш важливий спосіб пізнання, ніж пізнання через поняття. Адже картини історії викликають у особи цілий спектр почуттів (захоплення, переживання, співчуття, ненависть), впливаючи на формування ідеалів, цінностей, оцінку минулого та перспектив майбутнього, та й загалом на світоглядні орієнтації особи та суспільства в цілому.

Джерела і література

1. Блок М. Апология истории, или Ремесло историка / Перевод. – М.: Наука, 1986. – 256 с. – (Памятники исторической мысли).
2. Гуссерль Е. Криза європейського людства // Сучасна зарубіжна філософія: Течії і напрямки: Хрестоматія. – Київ: Ваклер, 1996. – 428 с.
3. Ильенков Э. В. Философия и культура. – М.: Политиздат, 1991. – 464 с. – (Мыслители XX века).
4. Каспржак А. Г., Логинова О. Б., Поливанова К. Н. Стандарт образования: история разработки и итоги / А. Г. Каспржак // Вопросы образования. – 2004. – № 3. – с. 23 – 43.
5. Киссель М. А. Р. Дж. Коллингвуд – историк и философ // Идея истории. Автобиография. – М.: Наука, 1980. – 486 с.
6. Левінас Емануель. Етика і безконечність. Діалоги з Філіппом Немо. – Київ: PORT-ROYAL, 2001. – 134 с.
7. Ницше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей / Пер. с нем. – М.: Культурная революция, 2005. – 880 с.
8. Ницше Ф. Несвоевременные размышления: «О пользе и вреде истории для жизни» // Сочинения в 2 т. – М.: Мысль, 1990. – Т. 1. – 1990. – 831 с.
9. Поппер Карл. Відкрите суспільство та його вороги. В 2 т. – К.: Основи, 1994. – Т. 1. – 444 с.
10. Фіхте Йоган Г. Що таке народ у вищому розуміння цього слова і що таке любов до Батьківщини // Націоналізм: Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера [Текст] : антологія. – 2 вид., перероб. і доп. – К.: Смолоскип, 2006. – с. 46–55. – (Наукова серія «Політичні ідеології»).
11. Фрейд Зигмунд. Будущее одной иллюзии // Сумерки богов. Антология. – М.: Политиздат, 1990. – с. 94 – 142.

Silvestrova Oksana, Sytnyk Olexandr. Projective «Image of History» in Philosophical and Historical Cognition. The article deals with the main aspects of the formation and functioning of projective image of history from the position of philosophical and historical cognition. Attention is drawn to both objective (cognition of regularities, internal connections of society, knowledge of concrete historical facts) and subjective factors of projection. It is noted that traditionalist projection models gave way to postmodernism, and also emphasizes the influence of ideology and the political sphere in general on the formation of a projective «image of history».

«The image of history» is formed not only under the influence of real events in the history of society, but also by subjective factors (the actual interpretation of historical facts, emotional and psychological aspects of perception of events, awareness of their involvement in history, etc.). The article emphasizes that the historical projection often acts as an unconscious mechanism, which is controlled only by the level of the general culture. In this regard, the fate of

projection in different spheres of culture is formed in different ways, and from some historical spheres can be originally supplanted by rationality. In other situations, through the media, there may be a kind of «tampering» and «use» of history in the fight against explicit or hidden opponents. It should not be forgotten that in the sense of the projective «image of history», the vision of the past is not important as a remote and forgotten, but because of a small stage of development, but as an equal component that determines the development of the present. Consequently, do not condemn the past, but understand it, in order to design the future, this should be our motto in the XXI century.

Keywords: «image of history», socio-historical projection, philosophical and historical knowledge.

Сильвестрова Оксана, Сытник Александр. Проективный «образ истории» в философско-историческом познании. В статье рассмотрены основные аспекты формирования и функционирования проективного образа истории с позиций философско-исторического познания. Обращается внимание как на объективные (познание закономерностей, внутренние связи социума, знание конкретных исторических фактов), так и на субъективные факторы проектирования. Отмечается, что традиционалистские проекционные модели уступили место постмодернизму, а также подчеркивают влияние идеологии и политической сферы в целом на формирование проективного «образа истории».

«Образ истории» формируется не только под влиянием реальных событий в истории общества, но и субъективными факторами (фактическая интерпретация исторических фактов, эмоциональные и психологические аспекты восприятия событий, осознание их причастности к истории, и так далее). В статье подчеркивается, что историческая проекция часто выступает в качестве бессознательного механизма, который контролируется только уровнем общей культуры. В связи с этим судьба проекции в разных сферах культуры формируется по-разному, а из некоторых исторических сфер может быть изначально вытеснена рациональностью. В других ситуациях через средства массовой информации может происходить своего рода «вмешательство» и «использование» истории в борьбе с явными или скрытыми противниками. Не следует забывать, что в смысле проективного «образа истории» видение прошлого важно не как отдаленное и забытое, из-за небольшой стадии развития, а как равноправного компонента, определяющего развитие настоящего. Следовательно, не осуждать прошлое, но понимать его, чтобы спроектировать будущее, – это должно стать нашим девизом в XXI веке.

Ключевые слова: «образ истории», социально-историческое проектирование, философско-историческое познание.

Стаття надійшла до редколегії
02.12.2018 р.